

THOMAS FRØBERG

Alminnelig strafferett

i et nøtteskall

2. UTGAVE

GYLDENDAL

THOMAS FRØBERG

ALMINNELIG STRAFFERETT

I ET NØTTESKALL

GYLDENDAL

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2020

2. utgave, 1. opplag 2020

ISBN 978-82-05-51620-5

Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen

Sats: Bøk Oslo AS

Brødtekst: Minion 10,5/15 pkt

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Juridisk

Postboks 6730 St. Olavs plass

0130 Oslo

www.gyldendal.no/juridisk

juridisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Alle Gyldendals bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

Se www.gyldendal.no/miljo

Forord til første utgave

Strafferetten er et omfattende fag, og en bok som dette kan bare ta sikte på å gi en oversikt over de sentrale problemstillingene. Erfaringsmessig kommer man imidlertid langt med kjennskap til hovedlinjene – både ved eksamensbordet og i det praktiske liv. Avsnitt som er satt med liten skrift («petit»), er ikke nødvendig lesing for den som vil holde seg til de overordnede linjene. Disse avsnittene tar dels for seg sentrale forskjeller mellom ny og gammel straffelov, dels problemstillinger som ofte dukker opp i undervisningssammenheng. Det samme gjelder fotnotene.

Den som ønsker å gå grundigere inn i en problemstilling, vil finne henvisninger til artikler og bøker om avgrensede emner i fotnotene. Av mer omfattende fremstillinger som er skrevet med utgangspunkt i straffeloven 2005, nevner jeg Ståle Eskeland, *Strafferett* (4. utgave, 2015), Linda Gröning, Erling Johannes Husabø og Jørn R.T. Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff* (Foreløpig utgave, 2015) og Magnus Matningsdal, *Straffeloven. Alminnelige bestemmelser. Kommentarutgave* (1. utgave, 2015).

Sissel Frøberg, Guri Lenth, Kjersti Lohne, Per Kristian Lundkvist, Anders Løvlie og Dan Winther har lest hele eller deler av manus og gitt nyttige innspill. Takk også til Ida Kyhring i Gyl-

dendal for god oppfølging under arbeidet med boken, for ikke å snakke om stor overbærenhet med et skrivearbeid som stadig måtte settes på vent i en travel arbeidshverdag. Den største takken går imidlertid til Sofie, for stadige oppmuntringer og adspredelse underveis.

Fremstillingen er à jour med lovendringer og rettspraksis per 15. mars 2016.

Oslo, mars 2016

Thomas Frøberg

Forord til andre utgave

Det har skjedd betraktelig på strafferettens område siden første utgave av denne boken ble gitt ut. Hele manuset er gjennomgått og oppdatert, og fremstillingen er à jour med lovendringer og rettspraksis per 23. september 2019. Det er særlig grunn til å nevne at lov 21. juni 2019 nr. 48, der det er gjort større endringer i reglene om skyldevne (tilregnelighet), er innarbeidet i fremstillingen. I skrivende stund har disse reglene ennå ikke trådt i kraft.

Som i forrige utgave nøyer jeg meg i hovedsak med en generell henvisning til de alminnelige fremstillingene som jeg har støttet meg på: Johs. Andenæs, *Alminnelig strafferett* (6. utgave ved Georg Fredrik Rieber-Mohn og Knut Erik Sæther, 2016), Ståle Eskeland, *Strafferett* (5. utgave ved Alf Petter Høgberg, 2017) og Linda Gröning, Erling Johannes Husabø og Jørn R.T. Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff* (2. utgave, 2019).

Jeg er takknemlig for gode innspill fra førsteamanuensis Anders Løvlie og de daværende stud.jur. Ida Hedal, Håvard Kristiansen og Maren Speilberg.

Oslo, 23. september 2019

Thomas Frøberg

Innholdsoversikt

KAPITTEL 1	INNLEDNING	19
KAPITTEL 2	STRAFFERETTSPOLITIKK	34
KAPITTEL 3	HOVEDELEMENTENE I RETTSANVENDELSESPROSESSEN: RETTSKILDER OG BEVIS	48
KAPITTEL 4	OVERSIKT OVER VILKÅRENE FOR STRAFFANSVAR – ANSVARSLÆREN	68
KAPITTEL 5	FØRSTE STRAFFBARHETSVILKÅR: OVERTREDELSE AV EN STRAFFEREGEL ..	71
KAPITTEL 6	ANDRE STRAFFBARHETSVILKÅR: FRAVÆR AV STRAFFRIHETSGRUNNER ..	98
KAPITTEL 7	TREDJE STRAFFBARHETSVILKÅR: SKYLD	124
KAPITTEL 8	FJERDE STRAFFBARHETSVILKÅR: SKYLDEVNE	155

10 INNHOLDSOVERSIKT

KAPITTEL 9	SÆRREGLER FOR TREDJE OG FJERDE STRAFFBARHETSVILKÅR: SELVFORSKYLDT RUS OG SELVFORSKYLDT UTILREGNELIGHET ...	166
KAPITTEL 10	SÆRSKILTE FORØVELSESMÅTER: FORSØK OG MEDVIRKNING	177
KAPITTEL 11	FORETAKSSTRAFF	215
KAPITTEL 12	ETT ELLER FLERE STRAFFBARE FORHOLD? OM KONKURRENS	219
KAPITTEL 13	ANDRE VILKÅR FOR Å STRAFFE	231
KAPITTEL 14	OVERSIKT OVER REAKSJONSSYSTEMET	238
KAPITTEL 15	STRAFFENE	246
KAPITTEL 16	ANDRE STRAFFERETTSLIGE REAKSJONER	277
KAPITTEL 17	STRAFFELOVGIVNINGENS VIRKEOMRÅDE	300
LITTERATUR	.....	311
LOVREGISTER	.....	323
DOMSREGISTER	.....	333
STIKKORD	.....	341

Innhold

KAPITTEL 1	INNLEDNING	19
1.1	Alminnelig og spesiell strafferett	19
1.2	Hva menes med «straff»?	20
1.2.1	Innledning	20
1.2.2	Begrepene straff og strafferettslig reaksjon i straffeloven 2005	22
1.2.3	Begrepet straff i Grunnloven	23
1.2.4	Begrepet criminal offence i Den europeiske menneskeretts- konvensjonen	25
1.3	Nasjonal og internasjonal strafferett	26
1.4	Strafferett og straffeprosess	28
1.4.1	Innledning	28
1.4.2	Straffesakens gang	29
1.4.3	Straffesakens sentrale aktører	31
KAPITTEL 2	STRAFFERETTSPOLITIKK	34
2.1	Innledning	34
2.2	Hvorfor straffer vi? Om straffens formål og virkninger	35
2.2.1	Innledning	35
2.2.2	Individualprevensjon	37

12 INNHOLD

2.2.3	Allmennprevensjon	38
2.2.4	Opprettholdelse av sosial ro	39
2.3	Hva straffer vi? Om kriminalisering	40
2.3.1	Innledning	40
2.3.2	Statens kriminaliseringsforpliktelser	41
2.3.3	Prinsipper for kriminalisering	42
2.3.4	Strafferettens pre-aktive vending	45
2.4	Hvor strengt straffer vi? Om straffarter, strafferammer og straffnivå	46

KAPITTEL 3	HOVEDELEMENTENE I RETTSANVENDELSESPROSESSEN: RETTSKILDER OG BEVIS	48
3.1	Innledning	48
3.2	Straffelovgivningen	50
3.2.1	Innledning	50
3.2.2	Straffeloven og spesiallovgivningen	51
3.2.3	Nærmere om oppbygningen av straffe- bud. Lovverkets fragmentariske karakter ...	52
3.2.4	Forskriftsverket. Blankettstraffebud	54
3.2.5	Gradering av lovbruddenes grovhet: Skillet mellom ordinær, grov og mindre overtredelse	55
3.2.6	Lovens forarbeider	56
3.3	Overordnede rammer for straffelovgivningen: Grunnloven og internasjonal rett	59
3.3.1	Innledning	59
3.3.2	Grunnloven	59
3.3.3	Internasjonal rett	60
3.4	Rettspraksis	62
3.5	Formålsbetraktninger og reelle hensyn	62
3.6	Fastleggelse av sakens faktum	63
3.6.1	Innledning	63
3.6.2	Beviskravet	64

KAPITTEL 4	OVERSIKT OVER VILKÅRENE FOR STRAFFANSVAR – ANSVARSLÆREN	68
-------------------	--	-----------

KAPITTEL 5	FØRSTE STRAFFBARHETSVILKÅR:	
	OVERTREDELSE AV EN STRAFFEREGEL .	71
5.1	Innledning	71
5.2	Legalitetsprinsippet	72
5.2.1	Innledning	72
5.2.2	Prinsippets formelle side	74
5.2.3	Prinsippets materielle side	75
5.3	De typiske elementene i straffebudenes gjerningsbeskrivelser	79
5.4	Generelt om tolking av straffebud	81
5.4.1	Behovet for tolking	81
5.4.2	Den alminnelige rettsstridsreservasjonen ...	84
5.4.3	Håndtering av rettsanvendelsestvil	88
5.5	Noen generelle tolkingsspørsmål	90
5.5.1	Innledning	90
5.5.2	Straffbar unnlattelse	90
5.5.3	Samtykke	92
5.5.4	Årsakssammenheng og adekvans	95
KAPITTEL 6	ANDRE STRAFFBARHETSVILKÅR:	
	FRAVÆR AV STRAFFRIHETSGRUNNER ..	98
6.1	Innledning	98
6.2	Nødrett	100
6.2.1	Innledning	100
6.2.2	Vilkårene for nødrett	101
6.3	Nødverge	105
6.3.1	Innledning	105
6.3.2	Vilkårene for nødverge	107
6.3.3	Særlig om nødverge overfor offentlig myndighetsutøvelse	111
6.3.4	Særlig om pågripelse	112
6.4	Lovlig selvtekt	113
6.4.1	Innledning	113
6.4.2	Vilkårene for lovlig selvtekt	114
6.4.3	Særlig om bruk av makt	116
6.5	Politiprovokasjon	117
6.5.1	Innledning	117

6.5.2	Vilkårene for frifinnelse på grunn av politiprovokasjon	118
6.6	Provokasjon fra private	121

KAPITTEL 7 TREDJE STRAFFBARHETSVILKÅR:

	SKYLD	124
7.1	Innledning	124
7.2	Forsett	126
	7.2.1 Oversikt	126
	7.2.2 Hensikt	126
	7.2.3 Sannsynlighetsforsett	127
	7.2.4 Eventuelt forsett	130
7.3	Uaktsomhet	133
	7.3.1 Oversikt	133
	7.3.2 Simpel uaktsomhet	134
	7.3.3 Grov uaktsomhet	137
	7.3.4 Liten uaktsomhet («culpa levissima»)	138
7.4	Skylddekning med hensyn til faktum – betydningen av faktisk uvitenhet	139
	7.4.1 Innledning	139
	7.4.2 Hva slags skyld kreves?	140
	7.4.3 Nærmere om hva skylden må omfatte	141
7.5	Skylddekning med hensyn til rettsreglene – betydningen av rettslig uvitenhet	147
	7.5.1 Innledning	147
	7.5.2 Aktsomhetsvurderingen	149

KAPITTEL 8 FJERDE STRAFFBARHETSVILKÅR:

	SKYLDEVNE	155
8.1	Innledning	155
8.2	Mindreårighet	158
8.3	Sterkt avvikende sinnstilstand	158
8.4	Høygradig psykisk utviklingshemming	162
8.5	Sterk bevissthetsforstyrrelse	164

KAPITTEL 9	SÆRREGLER FOR TREDJE OG FJERDE STRAFFBARHETSVILKÅR: SELVFORSKYLDT RUS OG SELVFORSKYLDT UTILREGNELIGHET ...	166
9.1	Innledning	166
9.2	Selvforskyldt rus	167
9.2.1	Innledning	167
9.2.2	Når er rusen selvforskyldt?	168
9.2.3	Betydningen av selvforskyldt rus som har medført utilregnelighet	170
9.2.4	Betydningen av selvforskyldt rus som har ført til faktisk uvitenhet	172
9.3	Selvforskyldt utilregnelighet	173
KAPITTEL 10	SÆRSKILTE FORØVELSESMÅTER: FORSØK OG MEDVIRKNING	177
10.1	Innledning	177
10.2	Forsøk	178
10.2.1	Innledning	178
10.2.2	Hvorfor straffe forsøk?	179
10.2.3	Vilkårene for forsøksstraff	180
10.2.4	Utvidet forsøksansvar	187
10.2.5	Det subjektive forsøksprinsipp og utjenlige forsøk	187
10.2.6	Tilbaketreden fra forsøk	189
10.2.7	Straffen for forsøk	194
10.2.8	Fremskutt fullbyrdelse	194
10.3	Medvirkning	196
10.3.1	Innledning	196
10.3.2	Fysisk og psykisk medvirkning	197
10.3.3	Medvirkning ved unnlattelse – «passiv medvirkning»	201
10.3.4	Skyldkravet	207
10.3.5	Medvirkningsansvarets selvstendighet og uselvstendighet	208
10.3.6	Forsøk på medvirkning	210
10.3.7	Tilbaketreden fra forsøk på medvirkning ...	212
10.3.8	Straffen for medvirkning	213

KAPITTEL 11 FORETAKSSTRAFF	215
11.1 Innledning	215
11.2 Krav til lovbruddet	216
11.3 Tilknytningskravet	217
KAPITTEL 12 ETT ELLER FLERE STRAFFBARE FORHOLD? OM KONKURRENS	219
12.1 Innledning	219
12.2 Realkonkurrens	221
12.2.1 Innledning	221
12.2.2 Skillet mellom ett og flere forhold	224
12.3 Idealkonkurrens	227
12.3.1 Innledning	227
12.3.2 Skillet mellom ett og flere forhold	228
KAPITTEL 13 ANDRE VILKÅR FOR Å STRAFFE	231
13.1 Innledning	231
13.2 Påtalereglene	231
13.3 Straffritaksgrunner	232
13.4 Straffbortfallsgrunner	234
13.4.1 Innledning	234
13.4.2 Foreldelse	235
13.4.3 Benådning	236
13.4.4 Gjerningspersonens død	237
KAPITTEL 14 OVERSIKT OVER REAKSJONSSYSTEMET	238
14.1 Innledning	238
14.2 Anvendelsen av de sentrale rettskildene ved reaksjonsfastsettelsen	239
14.2.1 Lovgivningen	239
14.2.2 Høyesteretts praksis	240
14.2.3 Politiske signaler om straffenivået	242
14.3 Særregler for lovovertredere under 18 år	244
KAPITTEL 15 STRAFFENE	246
15.1 Fengsel	246
15.1.1 Generelt	246

15.1.2	Strafferammen	247
15.1.3	Fullbyrdingsutsettelse (betinget fengsel)	247
15.1.4	Prøveløslatelse	249
15.2	Forvaring	250
15.2.1	Generelt	250
15.2.2	Oversikt over vilkårene for forvaring	251
15.2.3	Hva slags lovbrudd gir grunnlag for forvaring?	253
15.2.4	Kravet til gjentakelsesfare	254
15.2.5	Grunnvilkåret	256
15.2.6	Tidsrammen for forvaring. Prøveløslatelse og forlengelse	258
15.3	Bøter	260
15.4	Samfunnsstraff	263
15.4.1	Innledning	263
15.4.2	Vilkårene for å idømme samfunnsstraff	263
15.4.3	Reaksjonsfastsettelsen	265
15.4.4	Vilkårsbrudd og omgjøring	266
15.5	Ungdomsstraff	267
15.5.1	Innledning	267
15.5.2	Vilkårene for å idømme ungdomsstraff	268
15.5.3	Reaksjonsfastsettelsen	269
15.6	Rettighetstap	271
15.6.1	Innledning	271
15.6.2	Rett til å inneha en stilling eller utøve en virksomhet eller aktivitet	272
15.6.3	Kontaktforbud	273
15.6.4	Tap av statsborgerskap	275

KAPITTEL 16 ANDRE STRAFFERETTLIGE

	REAKSJONER	277
16.1	Konfliktråd	277
16.1.1	Innledning	277
16.1.2	Overføring til megling i konfliktråd	278
16.1.3	Ungdomsoppfølging i konfliktråd	280
16.1.4	Oppfølging i konfliktråd	281
16.2	Straffutmålingsutsettelse	281
16.3	Påtaleunntatelse	282

18 INNHOLD

16.4	Straffutmålingsfrfall	284
16.5	Tvungent psykisk helsevern	285
16.5.1	Innledning	285
16.5.2	Vilkår for etablering av tvungent psykisk helsevern etter «liv, helse eller frihet»-alternativet	287
16.5.3	Vilkår for etablering av tvungent psykisk helsevern etter «samfunnsskadelig eller særlig plagsom art»-alternativet	290
16.5.4	Opphør av tvungent psykisk helsevern	292
16.6	Tvungen omsorg	293
16.7	Inndragning	294
16.7.1	Innledning	294
16.7.2	Inndragning av utbytte	295
16.7.3	Utvidet inndragning	297
16.7.4	Inndragning etter straffeloven §§ 69 og 70	298

KAPITTEL 17 STRAFFELOVGIVNINGENS

	VIRKEOMRÅDE	300
17.1	Straffelovgivningens virkeområde i tid	300
17.1.1	Innledning	300
17.1.2	Endringer til ugunst. Tilbakevirkningsforbudet	301
17.1.3	Endringer til gunst. Straffeloven § 3	304
17.2	Straffelovgivningens geografiske virkeområde (jurisdiksjon)	307
17.2.1	Innledning	307
17.2.2	Handlinger begått på norsk territorium	307
17.2.3	Handlinger begått i utlandet	308

LITTERATUR	311
------------------	-----

LOVREGISTER	323
-------------------	-----

DOMSREGISTER	333
--------------------	-----

STIKKORD	341
----------------	-----

Innledning

1.1 Alminnelig og spesiell strafferett

Straff er en reaksjon som ilegges fordi noen har handlet i strid med en rettsregel. Ettersom reglene er nedfelt i lovgivningen, kan straffen karakteriseres som en reaksjon på et *lovbrudd*. Den som for eksempel tar livet av sin far for å sikre seg arven, overtrer straffeloven § 275 om drap, som åpner for en straff av fengsel i inntil 21 år. Lovbestemmelser som dette – som angir hvilke handlinger eller unnlater som er straffbare – kalles for *straffebud*.

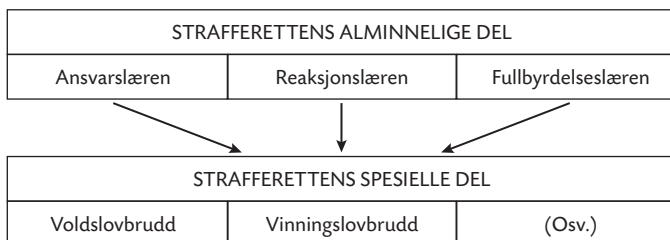
Straffebudene retter seg som hovedregel mot aktive *handlinger*, for eksempel å slå noen, kjøpe narkotika, dele innsideopplysninger, osv. Unntaksvis vil det også være straffbart å utvise passivitet – å *unnlate* å handle. Den som for eksempel ikke gjør noe for å redde en person som holder på å drukne, kan straffes for forsømmelse av hjelpeplikt etter straffeloven § 287. I boken bruker jeg ordet «adferd» som samlebetegnelse på handlinger og unnlater.

Hva som er straffbart, avhenger til syvende og sist av en tolking av det enkelte straffebudet, i lys av lovgivningen for øvrig og andre rettskilder, for eksempel forarbeider og rettspraksis. Hva vil det for eksempel si å «skade» en annens kropp, slik at straffeloven § 273 kommer til anvendelse? Er det tilstrekkelig at noen får et

kutt i ansiktet som må sys med fem sting? Slike konkrete tolkingsspørsmål behandles i den *spesielle* strafferetten, som handler om de enkelte typene straffbar adferd. Tema for denne boken er et annet, nemlig den *alminnelige* strafferetten.¹ Her skal vi se på regler og problemstillinger som har relevans for alle – eller i hvert fall de fleste – formene for straffbar adferd.

Strafferettens alminnelige del handler om de generelle betingelsene for straffbarhet (*ansvarslæren*) og for ileggelsen av straff og strafferettslige reaksjoner (*reaksjonslæren*). Også læren om gjennomføringen av slike reaksjoner (*fullbyrdelseslæren*) – herunder reglene om fengselsinnsattes rettigheter og plikter – hører hjemme i den alminnelige strafferetten. Jeg avgrensner imidlertid stort sett mot fullbyrdelseslæren i denne boken.

Det som hittil har blitt sagt om innholdet i strafferettsfaget, kan fremstilles slik:

1.2 Hva menes med «straff»?

1.2.1 Innledning

Det er hovedlinjene i den alminnelige *strafferetten* denne boken handler om. Men hva kjennetegner *straffen*, i motsetning til andre reaksjoner?

¹ For en fremstilling av den spesielle strafferetten, se Matningsdal (2016).